

דף שבועי

בס"ד

פרשות מטות מסעי, תשפ"א, מספר 1426

הטקסט שכובש את הארץ עומר מינקה

במדבר סיני ובעבר הירדן המזרחי. הרתיעה מפני נלאות הקריאה ברשימת האתרים שבהם חנו ישראל הניעה פרשנים להציע הסברים ספרותיים שונים לאותה רשימה. כך למשל התעכב רש"י על משמעותה הגיאוגרפית של הרשימה, המלמדת שעל אף ריבוי האתרים לא סבלו בני ישראל מתלאות רבות במשך ארבעים שנות הנדודים. שכן, ניתוח גיאוגרפי-כרונולוגי של הרשימה מלמד, שמסעות הנדודים במדבר התקיימו רובם ככולם בשנה הראשונה לצאתם ממצרים, ובמרבית הזמן הייתה לנוודים אפשרות לחנות בשלווה באתרים אחדים. נמצא כי הפירוט הנרחב של רשימת האתרים שבהם חנו השבטים משמש, לדעת רש"י, כעין אמצעי ספרותי המפאר את מידותיו הטובות של א-לוהי ישראל, אשר רחמיו על עמו, שהרי הוא שקבע את מועדי המסעות ויעדיהם.

רמב"ם מציע הסבר ספרותי אחר. הוא קובע כי אזכורי האתרים הגיאוגרפים מאפשרים לאשש את הפן הריאליסטי של סיפורי הנדודים כולם; הכתוב מונה את שמות המקומות כדי לאפשר אחיזה במציאות לסיפורים המופלאים שסופרו על ימי הנדודים. ואכן, התופעה של זיהוי מקומות בתנ"ך באתרים ספציפיים מוכרת ממקראות רבים אחרים, ויש מקום להסביר תופעה זו כהעצמת האספקט הריאליסטי של המסופר, כפי שהציע הרמב"ם וכפי שתיארוה גם חוקרים חדשים.¹ הקורא, המזהה את העלילה עם מקום פיזי שנודע לו, מייחס בהכרח אמינות רבה למתואר בסיפור. שכן, כשם שהרקע הגיאוגרפי אמין, כך גם יתר הפרטים בסיפור אמינים.

הערך הספרותי של יצירת הקשרים מציאותיים לסיפור, באמצעות מיקום המסופר

לקראת סוף תיאורי הנדודים במדבר, עולה מפרשותינו סוף סוף ריחה הייחודי של ארץ ישראל. הגם שארץ ישראל נזכרת פעמים אחדות בספרים שמות, ויקרא ובמדבר, קשה להתעלם מהנוכחות המזערית שלה בספרים אלה. אמנם, למן יציאת מצרים לא הוסתרה תכלית הנדודים, ירושת הארץ, אך הארץ וההתיישבות בה מוזכרות אגב אורחא בקשר להחלת חובת המצוות התלויות בארץ (למשל, שמ' יב:כה; יג:ה). כידוע, ירושת הארץ ניכרת כמטרת הנדודים גם בסיפור המרגלים (במ' י"ג), וממנו ניתן ללמוד שמשה והעם היו דרוכים לקראת הכניסה לארץ וציפו לה בסקרנות. עם זאת, לתיאור הארץ עצמה מוקדש בסיפור זה טקסט קצר, רזה ושולי, שנראה כאילו נועד לבטא את משניות הפן הגיאוגרפי, שהרי נושאו של פרק י"ג הוא התנהגותם הנפשעת של המרגלים ושל שומעיהם, ולא תיאור הארץ. הסיפור הוא באופן מובהק סיפור על אנשים ולא סיפור על מקום. מלבד אותם אזכורים נדירים, מפתיע לגלות כי הארץ המובטחת לכשעצמה אינה נוכחת בסיפור יציאת מצרים כיעד המסע. לאורך הסיפור מפורטים הנדודים ומתואר המדבר, אך לא ניכרת התייחסות משמעותית ליעד המסע או לתיאורו הגיאוגרפיים.

לא כך בפרשת "מסעי". פרקים ל"ג-ל"ד מבססים את הארץ המובטחת כמוקד לכמיהה, ולמעשה כתכליתו של המסע, וזאת בשני אופנים: הרחבה סגנונית ומהותית של הציפייה לירושת הארץ בפרק ל"ג, והטמעת ההתייחסות הפרקטית להתנחלות בארץ בפרק ל"ד. בשורות הבאות נצביע על שני האופנים הללו, ונבחן כיצד הם משתלבים לכדי מבע ספרותי אחד. פסוקים א-מט בפרק ל"ג עלולים להיראות במבט ראשון כרשימה משמימה של מקומות

1 למשל: שמעון בר-אפרת, **העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא**, תל אביב תש"ם, עמ' 10-49; דוד שניאור, "תיאור המרחב בסיפורי המקרא: תפאורה או חלק מתוכן העלילה?", **חמדעת ח** (תשע"ח), 174-166.

* ד"ר עומר מינקה הוא בוגר המחלקה לתנ"ך בבר-אילן. הוא עוסק בהיבטים ספרותיים של הרקע המשפטי של המקרא.

הטקסט. ששת הפסוקים האחרונים בפרק ל"ג, שלמעשה הם הכותרת לפרק ל"ד, מבססים את ירושת הארץ כצו דתי, ומכאן ואילך הכתוב עובר לפירוט נרחב של צו זה, ובו קביעה משפטית של גבולותיה. כך הקורא קופץ באחת מהציפיה הרומנטית שנבנתה אט אט בפרק הקודם, באמצעות הסגנון והתוכן כפי שתואר לעיל, אל העיסוק המפורט בתיאורי הארץ עצמה באמצעות פירוט גבולותיה. הרשימה הגיאוגרפית הזו, שבניגוד לרשימה שבפרק הקודם נעדרת ריתמוס פנימי, נושאת משמעות משפטית ע"י הקביעה של השטח שאותו חובה לכבוש, ובמשתמע גם היכן חל החוק הארץ-ישראלי בדמותן של המצוות התלויות בארץ.

קריאת הפרק יוצרת אפקט ספרותי נוסף, ובמהלכו הקורא כובש למעשה את הארץ "ברגליו", כאשר הוא נלקח על ידי הטקסט לסיור בגבולות הארץ. סוף סוף, על ידי התהליך האמור, כבר עולים בפרק זה ביתר בהירות ניוחות רגבית של הארץ. בפעם הראשונה מוצגת הגיאוגרפיה של הארץ כמוקד הסיפור וכתכליתו, בעוד שעד עתה היא שימשה רק כרקע מרחבי לסיפורים.

לסיכום, פרקים ל"ג-ל"ד בספר במדבר עשויים להתפרש כשני שלבים בהכשרת הקרקע לכיבוש הארץ. בשלב הראשון הארץ נותרת כרעיון מופשט, והיא מתבססת כמוקד כמיהה וכיעד הנכסף של נדודי ישראל במדבר, הן באמצעות יצירת מקצב דרמטי שמודגש בנוסחה "ויסעו מֵX ויחנו ב־Y", והן באמצעות עיצוב קו גיאוגרפי לינארי שבסופו הארץ המובטחת. בשלב השני, גבולות הארץ עצמם מפורטים באריכות בטקסט שנועד לקבוע את חלות חובת הכיבוש ואת תחולת החוק המקראי התלוי בארץ, אך למעשה הוא משמש גם כטקסט פוליטי שמכוון את זיקת הקוראים לארץ ישראל על כל חלקיה.

במקומות קונקרטיים, ברור. אך נראה שכוחו רב דווקא במקראות שבהם שזורים שמות המקומות בתוך הסיפורים עצמם (כמו בסיפור חלום יעקב שאירע בבית-אל [בר' כ"ח], או בסיפור נישואי בני בנימין עם המחוללות בשילה [שו' כ"א]). במקרים כאלה, כאמור, המודעות הגיאוגרפית של הקוראים מאששת את אמינות המסופר, ואת ממד הריאליה של הסיפור.

מנגד, רשימה של אתרים שנמסרת כיחידה ספרותית עצמאית הנספחת לסיפורים, כמו במדבר ל"ג, ספק אם תעורר את אותה תחושה של אמינות בקרב קוראי הסיפורים, המתקשים בוודאי לזכור את הזיקה בין הסיפורים לשמות האתרים שנזכרו באותם סיפורים. ככל שתפחת זיקת הסיפור לאתר גיאוגרפי במהלך קריאתו, כך תפחת האמינות שהקישור הגיאוגרפי משווה לסיפור בתודעת הקורא.

נציע אפוא הסבר ספרותי אחר לנחיצותה של רשימת המסעות בפרק ל"ג, דווקא משום שהיא רשימה לינארית של נקודות על רצף גיאוגרפי אחד. לטעמנו, רצף אורדינלי כזה מבטא בהכרח מגמה: משזכרים מספר מקומות שניתנים לזיהוי על קו גיאוגרפי מוגדר, נוצרת מאליה ציפיה לקראת היעד של אותה הדרך המצטיירת והולכת. על דרך המשל, נתאר תיאור מודרני של אדם היוצא מתל אביב דרך לוד, עובר לבן-שמן, נח בשער הגיא, ומבקר במבשרת ציון. גם אם לא יוזכר השם ירושלים באופן מפורש, אין ספק כי יעד זה הוא המתהווה בתודעת הקוראים כתכליתו של אותו מסע. ככל שירבו האתרים הנזכרים בדרך, כך יתבהר הקו המגמתי של הרשימה, ויובהר היעד של המסע. יתר על כן, העמדת רשימת המסעות בנוסחה קיצבית פשוטה ("ויסעו מֵX ויחנו ב־Y") יוצרת ריתמוס, כעין קצב אחיד שמגביר את הציפיה הדרמטית להגעה ליעד הנכסף, שהוא מטרת המסע כולו.

לטענתנו, בכל אזכור של מסע מהמסעות הנזכרים מתחזקת ההכרה בחשיבות הארץ שאליה מתקדמים, ועולה הכמיהה אליה. בדרך זו, ההכרה בחשיבותה של הארץ מעמיקה, וקיימת ציפיה לרשתה הן מבחינה סגנונית – על ידי התהליך שתלוי במרוצת הקריאה כפי שתואר לעיל – והן מבחינה מהותית. שכן המקומות הנזכרים קרבים והולכים לארץ כנען. נמצא שפרק לג-א-מט מהדר בחשיבות הארץ, על אף שהארץ עצמה אינה נזכרת ברשימת האתרים הארוכה.

למן פסוק נ בפרק ל"ג, וביתר שאת בפרק ל"ד, חל מהפך ספרותי: הארץ, שעד כה לא נזכרה, כאמור, הופכת להיות הנושא המרכזי של

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף